

”Start jeres egen religion”: Modkultur og kampen mod social kontrol i 1950–1960’erne

Tim Rudbøg, Københavns Universitet

Abstract

Denne artikel beskæftiger sig med religion og social kontrol i USA i perioden 1950–1960’erne. Jeg undersøger særligt, hvordan beat-litteratur, hippie-kultur, aktivisme, musikkultur, new age spiritualitet, indiske guruer og eksperimenter med psykedeliske stoffer med Timothy Leary i spidsen smeltede sammen og udfordrede den i tiden oplevede sociale konformitet bestående af forbrugerkultur, arbejde, kernefamilie, parcelhus og TV. Religion, underkastelse og passivitet har ofte været knyttet sammen i moderne religionskritik, men artiklen viser i forlængelse af Michel Foucaults teorier om selvets teknologier, hvordan religion i den undersøgte kontekst blev anvendt som et bevidst værktøj til at tage vare på sig selv, ændre sig selv og dernæst ændre verden. Individualitet, ungdomskultur, religion og opbrud gik således sammen i et forsøg på at ændre oplevet negativ social kontrol. Artiklen giver en historisk oversigt over periodens sammenkobling af modkultur og religion og behandler i forlængelse af denne særligt Timothy Learys pamflet ”Start your own religion” fra ”The League for Spiritual Discovery” grundlagt i 1967 som et eksempel på religion som en selvets teknologi.

Nøglebegreber: Timothy Leary, New Age, modkultur, selvets teknologier, religion og social kontrol

Denne artikel er en undersøgelse af forholdet mellem religion og social kontrol i perioden 1950erne-1960erne i USA med særligt fokus på Harvard professoren, aktivisten og forfatteren Timothy Leary (1920–1996). Artiklen undersøger både, hvordan religion er blevet anvendt, og hvordan religion blev en integreret del af en særegen konstellation af ungdomskultur, litteratur, musik, psykedeliske stoffer, aktivisme og oprør i en kamp mod oplevet konformitet. At religion blev et værktøj til opnåelse af individuel frihed, som jeg argumenterer for i denne artikel, er af særlig interesse, da forholdet mellem religion og frihed ofte har været anskuet som modsætningspar. Jeg vil derfor ind-

ledningsvist redegøre for og diskutere dette ofte antagede modsætningsforhold med henblik på en teoretisk rammesætning for artiklens behandling af emnet.

Kampen for øget individuel frihed har været et centralt tema siden oplysningstiden, men frihedsbegrebet har, som jeg vil vise nedenfor, oftest i den spirende moderne diskurs været modstillet religion. Netop forøget fokus på frihedsbegrebet kan siges at have været formgivende for mange af de moderne refleksioner over, hvad religion er, og hvilken rolle religion spiller og har spillet i relation til den menneskelige frihed. Filosofen Immanuel Kant (1724–1804) argumenterede fx på kendt vis for, at indbegrebet af frihed og det at være oplyst må være evnen til individuelt og selvstændigt at anvende fornuften til at træffe egne valg uafhængigt af traditionelle autoriteter – om end de så er sekulære eller religiøse (Kant, 2017, 65). I samme periode fandt filosofen og historikeren David Hume (1711–1776) religion er naturlig og at den grundlæggende udspringer af en angst. Religion er en fortrøstende men irrationel reaktion på verdens grove kår (Hume 2017, 61). På baggrund af sådanne oplysningstanker opstod der en længere række af velkendte refleksioner over, hvordan forholdet mellem religion og frihed er hos tænkere som Karl Marx (1818–1883), Friedrich Nietzsche (1844–1900), Sigmund Freud (1856–1939) og mange andre. Kort sagt fordrer religion i deres optik primært passivitet og frarøver individer deres frihed (Pals 1996, 65–77, 138–144). Religion skaber muligvis for nogle mennesker meningsgivende forestillinger om verden og retningslinjer for det, der antages at være ret handlen, men disse forestillinger og retningslinjer bunder enten i irrationelle tilbøjeligheder eller hegemoniske samfundsstrukturer.

I relation til sidstnævnte, så har religion fx på baggrund af Marx været betragtet som en slags falsk ideologi, et opium for folket, noget man kan lulle sig ind i, en fantasiverden, der kan lette på virkelighedens tyngende omstændigheder. Viljesvage personer, såvel som den udnyttede arbejderklasse, har således i religionens navn underlagt sig forestillinger om en ophøjet autoritet og en hinsides verden for bedre at kunne udstå denne verdens barske vilkår. I realiteten har religion således i denne optik været et hegemonisk værktøj, som samfundseliten har anvendt for at opretholde magtens økonomiske status quo. En retorisk måde at tilskynde mennesker at sælge deres tid i denne verden til hårdt arbejde med forventning om at høste frugterne i den indbildte næste, alt imens eliten høster de økonomiske frugter af de arbejdendes slid i denne verden (Pals 1996, 138–144). Nietzsche mente sammenligneligt, at en sådan art religiøs slavemoral, der opfordrer til at undvige selvstændigheden i denne verden – imens tanken er fæstnet på den næste – frarøver udlevelsen af den egentlige individuelle vilje (Nietzsche 2007, 29–30, 96–98). Hvorfor sælge sin frihed? Hvorfor underkaste sig et kollektivt system? Det kan grundes i tradition, manglende oplysning eller som Freud mente i forhold til ovennævnte irrationelle tilbøjeligheder, i den simple infantile og neurotiske trang til at lægge sin vilje i en alfaderlig autoritets trygge hænder (Pals, 1996, 70–73). Som sociologen og teologen Peter L. Berger påpeger, så opleves det trods alt som en bedre følelse at stå sammen med nogen, noget højere og have mindre frihed end at stå helt alene med det hele (Berger 1990, 70–79, 90). Erich Fromm omtalte på velkendt vis denne signifikante bytten af

frihed for autoritet som angsten for frihed i (Fromm 1955, 18). Selvom den frie vilje er helt fundamental for mennesket, så kan absolut frihed også fremprovokere eksistentiel angst, en frygt for frihed, hvilket gør, at nogle i stedet vælger at give afkald på denne i bytte for sikkerhed (Fromm 1955, 19–32). Religiøse mennesker er altså i denne moderne optik grundlæggende slavegjorte. De har byttet deres frihed for tryghed, hvilket på sin vis synes antimoderne for ovenstående tænkere.

Den ovenfor optegnede strøm af tanker og teorier har dannet grundlag for talrige teorier om religion og tilgange til religion med spørgsmål om, hvorfor og hvordan mennesker opgiver deres vilje. Måske bliver de retorisk overbeviste, omvendt eller også tillægger de religiøse mennesker blot andre mennesker de kvaliteter og den autoritet, som de selv kunne have realiseret. Mistroens hermeneutik, det at afsløre de egentlige instinktive, psykologiske, retoriske eller sociale forhold, er således blevet en væsentlig metodisk fremgangsmåde til religionsfagligt at kunne afsløre den diskurs, de virkemidler, den konstruktion af autoritet og den mening, som finder sted, når mennesker bliver religiøse.

Alle disse nu grundlæggende betragtninger om forholdet imellem religion og frihed er utvivlsomt brugbare. Flere forskere er dog blevet opmærksomme på, at såkaldte religiøse forestillinger og praksisser også kan være aktive tilvalg, hvor den enkelte gør bevidst brug af forestillinger og praksisser for at håndtere vigtige ting i deres individuelle liv, om det så er ulykkelige eller lykkelige begivenheder. Antropologiske såvel som humanistiske studier med tilknytning til begreber som 'levet religion' har udforsket aspekter af dette ud fra præmissen om, at mennesker ikke alene er betinget af samfundsstrukturer, historiske omstændigheder eller instinktive tilbøjeligheder, men også af egen fri vilje (Roberts 2013, 94). Den velkendte teoretiker, idéhistoriker og diskursanalytiker Michel Foucault (1926–1984) var igennem det meste af sin karriere optaget af, hvordan kollektive systemer konstruerer, betinger og begrænser mennesker på forskellige måder, herunder fængselsvæsenet og sindssygeanstalter, men sent i sin karriere blev han i stigende grad optaget af, hvordan mennesker forholder sig til sig selv, til andre mennesker, og til hvordan individet kan modstå forventningerne fra de kollektive systemer.

I værket om selvets teknologier (1988) redegør Foucault fx for forskellige teknologier eller redskaber, som mennesker gør brug af i konstruktionen af deres liv og verden, såsom teknologier til produktion, hvormed vi skaber ting, og teknologier til sprog, som verden kan forstås igennem. Mennesket har derudover magtteknologier til at udøve magt og dominans på samfundsniveau, men, som Foucault i stigende grad blev optaget af, så er der også nogle teknologier, værktøjer, hvormed mennesker skaber og omformer sig selv i modstand mod de kollektive systemer, som de ellers er født ind i og underlagt på den ene eller anden måde. Disse teknologier til subjeksproduktion benævner han 'selvets teknologier' (Foucault 1988, 18). Foucault foretog en række analyser af, hvordan mennesker i antikkens filosofiske og religiøse systemer udarbejdede og fremhævede teknikker til at 'tage vare på en selv' – fx hvordan mennesker igennem askese eller

disciplinering opøver en evne til at kunne omforme egen krop eller eget sind på måder, som kan stå i kontrast til mere alment gældende normer. I denne artikel vil jeg teoretisk i forlængelse af tanken om det aktive individ metodisk undersøge tilfælde af, hvordan religion har været anvendt som en 'selvets teknologi' i en historisk kontekst af oplevet konformitet. Her bliver selvets teknologi netop et aktivt værktøj til at forsøge at opnå frihed fra oplevet negativ social kontrol, særligt i form af oplevet frihedsberøvende konformitet. Religionshistorikeren Christopher Partridge udgav i 2018 et omfattende værk med titlen *High Culture: Drugs, Mysticism, & The Pursuit of Transcendence in the Modern World*, som også beskæftiger sig med perioden, Timothy Leary, mm. og også anvender Foucaults teorier. Men som titlen på Partridges værk indikerer, så er han primært optaget af transcendent, og hvordan de omtalte personer i tiden søgte ekstase og transcendent (Partridge 2018, 1–29). Fremfor selvets teknologier foreslår han således transcendentens teknologier, som til dels også bygger på Mircea Eliades tanker om ekstase (Partridge 2018, 9). Partridge beskæftiger sig således ikke så meget med, hvordan de forskellige tanker og praksisser i tiden skulle indvirke på denne verden. Til forskel fra Partridge er mit argument, at religion til tider, her i 1950'erne–1960'erne, bliver anvendt som et aktivt redskab, som mennesker beslutter sig for at gøre brug af for at skabe forandringer i sig selv og dernæst i samfundet.

Rent teoretisk bør det her præciseres, at der ikke foretages et skarpt skel mellem religion og spiritualitet i denne artikel. Der er en voksende litteratur, der ønsker en distinktion mellem de to begreber, hvor religion anvendes om mere traditionelle, institutionaliserede forhold og spiritualitet om mere individuelle, erfaringsbaserede og mindre organiserede forhold (Heelas 2021). Begrebet religion kan dog i den mest generelle forstand på udmærket vis antages at indeholde de facetter, som tildeles spiritualitet. Religion anvendes således her som den generelle term og spiritualitet som en underbetegnelse, der henviser til mere løse og individuelle udtryk for åndelighed.

Konformitet og social kontrol

Den historiske periode, som denne artikel beskæftiger sig med, er specifikt USA i 1950'erne og op igennem 1960'erne. Perioden er utvivlsomt en rig, transformativ efterkrigsperiode, men samtidig er der flere historikere, sociologer, såvel som forskere inden for litteraturvidenskaben, som betragter denne periode som en tid med tiltagende konformitet (Marsden 2014, 37–49). På den ene side er der en enorm materiel fremgang med tilhørende drømme om en positiv fremtid grundet de mange nye opfindelser, som var med til at skabe en økonomi i hastig vækst. På den anden side gav perioden en oplevet konformitet i forhold til stærke normer om køn, sex, race, udseende, opførsel og arbejde med generelle spørgsmål om, hvilken form for livsstil, og hvilke værdier man bør have. Der er i det hele taget mange debatter i det offentlige rum i denne periode om, hvordan man skal være som individ for at passe ind i samfundet, og hvordan fremtiden bør formes.

I forbindelse med det positive fremtidssyn og de nye teknologier vokser forbrugerliv, konsumerisme med massevis af nye produkter, men også normer for det konforme familieliv, forestillinger om kernefamilien, parcelhuse, samt fremkomsten af fjernsynet, som flere oplever som en indsnævrende og passiviserende enhedskultur (Marsden 2014, 37-49). I USA var der også en begrænsende systematisk kontrol med de politiske muligheder i form af overvågning relateret til den stærke anti-kommunisme-kampagne. Flere var optagede af truslen om atomkrig, Vietnamkrigen og den stærke censurering af kunstneriske udtryk i litteratur, musik og film, m.m. Disse sociale omstændigheder fik flere unge til at søge nye mere nonkonforme løsninger ved at bruge musik, litteratur, film, samt religiøse ideer fra diverse traditioner, såsom Zen buddhisme, til at bryde med de vante normer og protestere. Theodore Roszak, som formentlig er den første til mere systematisk at reflektere over den nye ungdomsbevægelse, som han også kalder teknokratiets børn, formulerer allerede i 1968 det beskrivende udtryk ”counter culture” eller modkultur for fænomenet (Roszak 1970, 1-41).

Berger, som også skriver i samtiden, betegner de samfundsværdier og strukturer, som vi bliver født ind i som ’Nomos’. Vi tillærer tidligt at internalisere værdierne som virkelighed. Det er ikke altid let, men med vedvarende gentagelse og irettesættelse fra forældre, skole og omgivelser lærer vi fx nogle steder, at det korrekte ikke er at sætte sine beskidte sko på spisebordet eller kaste med maden, men at sætte sine sko på den rette plads og at spise sin mad. Vores omgivelser bliver gradvist, fra barnsben, ’internaliseret’ og i sidste ende bliver de til den bestående virkelighed. Hvis vi ikke lærer samfundets spilleregler, og hvis vi bliver alt for utilpassede, så vil enten social afvisning eller i sidste ende brud på love føre til straf og derefter forsøgt resocialisering (Berger 1990, 14, 26-38). Som vi vil se i det følgende, så var tiden netop også præget af en voksende massebevægelse, der søgte at nedbryde den tidligere generations værdier eller Nomos ved hjælp af værktøjer, der spænder fra musik til religion.

Social kontrol kan betyde flere forskellige ting og det samme kan negativ social kontrol (se Brian Arly Jacobsens teoretiske indledning til dette temanummer). På et meget overordnet plan kan man tale om ’den uformelle sociale kontrol’, som ses ved ’internalisering’ af normer og værdier i samfundet, hvorved individet lærer at afspejle samfundets normer internt i bevidstheden, hvilket dernæst udmønter sig i ret social adfærd (Vejar 2018, 88-94). Modsat foregår den mere ’formelle sociale kontrol’ gennem lovgivning, udøvelse af dominans, straf og resocialisering. Enten internaliserer individer således frivilligt samfundets normer eller, hvis de ikke gør, så er der ret og straf og endnu et forsøg på socialisering og internalisering af samfundets normer (Berger 1990, 26-38). Om social kontrol er positiv eller negativ overlades i denne artikel til studieobjekternes udtryk omkring deres oplevelser, men det er tydeligt at både den uformelle og den formelle sociale kontrol blev forsøgt udfordret i 1950’er og 1960’ernes USA.

Den voksende modkultur

Det er velkendt, at 1950'ernes efterkrigsperiode er en tid, der markerer opblomstringen af ungdomsbevægelsen, hvilket fx ses afspejlet i fremkomsten af rockmusikken. Rockmusikken – med guitaren som revolutionært symbol – anses ofte som et oprør mod konformiteten. I litteraturen er der ligeledes et tydeligt oprør i tiden med de såkaldte beatnikker, som er en betegnelse for en bevægelse, der stille dukker op i 40'erne og i 50'erne bliver markant med sine provokerende budskaber om andre og nye måder at leve på. Fremtrædende navne i denne bevægelse inkluderer Allan Ginsberg (1926–1997), Jack Kerouac (1922–1969), William S. Burroughs (1914–1997), Ken Kesey (1935–2001) og Neal Cassady (1926–1968), som alle har skrevet markante værker i den moderne, litterære tradition. Men hvorfor tage disse forfattere op her? For denne artikels argument er de vigtige, for selvom de mest er kendt i litteraturens verden, så var de fleste af dem også interesserede i Asiens religioner og identificerede sig med disse traditioner. De søgte en helt anden form for livsstil end den samfundet generelt tilbød (Roszak 1970, 1–41; Partridge 2018, 249). De læste fx alt fra William Blake over forskellige esoterikere til jødisk Kabbalah, samt buddhisme og hinduisme (Ginsberg 2017, 12; Roszak 1978, 51, 124, 139; Lardas 2001). Forfatterne var interesserede i disse traditioners spirituelle idéer pga. deres forankring i ikke vestlige kontekster og disses perspektiver på mennesket. Traditionerne indgik således i deres litterære universer og var med til at udfordrede det vante. Dvs. der var i tiden en sammenkobling imellem litteratur, modkultur og religion, som også voksede sammen med rockmusik, psykedelisk rock, demonstrationer og festivaler, mm. (Roszak 1970; Opstrup 2017).

Samtidig havde disse forfattere og aktivister den grundlæggende holdning, at det moderne forbrugersamfund, som med stigende hast var ved at vokse frem, bestemt ikke var noget for dem. Det var ikke en verden, de ønskede at være en del af, som tydeligt kan ses af Kerouacs skelsættende *On the Road* (1957), hvor en gruppe unge mennesker siger farvel til samfundet ved at begive sig ud på en lang rejse blaffende rundt i USA for at søge så stærk en frihedsfølelse som muligt. Den samme udfordrende tendens og kritik opleves hos Ginsberg i hans berømte digt *Howl* (1956), et digt der medførte en retssag om ytringsfrihed pga. sine stærke seksuelle og profane udtryk. Digtet lægger stærkt ud med at sige, at han har set de bedste ”tænkere” i sin tid blive drevet til vanvid, netop fordi samfundet er blevet så konformt (Ginsberg 2017, 9). Kesey's *One Flew Over the Cuckoo's Nest* (1962), på dansk *Gøgereden*, som senere blev filmatiseret med Jack Nicholson (1975), er på samme måde et velkendt og anerkendt værk fra tiden, der sætter det moderne samfunds undertrykkende konformitet på spidsen og inspirerer til opbrud imod det.

Der ses i det hele taget en stærk modbevægelse i denne periode blandt disse forfattere, som på trods af deres senere er blevet anerkendte som nogle af de største litterære forfattere i nyere amerikansk litteraturhistorie. I udvalgte citater fra de nævnte beatforfattere er det tydeligt, hvordan de ønsker at bevæge sig væk fra den begrænsende konformitet eller oplevede sociale kontrol. Kerouac udtrykker det således: ”I don't

believe at all in this society. It is evil. It will fail. Men have to do what they want” (citeret i Rorabaugh 2015, 22), hvor han her udtrykker en nærmest absolut frihedstanke. Burroughs, som senere kultiverede kaosmagi og okkultisme, skriver: ”Repressive bureaucracy is a vast conspiracy against life” (citeret i Rorabaugh 2015, 22). Han betragter det voksende samfundssystem som en konspiration imod livets grundlæggende frie natur. Eller som Ginsberg skriver om deres eksperimenterende livsstil, ”It was necessary to go through a long period of change of consciousness before people could be liberated from the hypnotic hallucination that they have been locked in” (citeret i Rorabaugh 2015, 28). Her ses den tanke, som resten af denne artikel vil fokusere på – at en transformation af bevidstheden eller selvet blev anset som en slags nøgle til forandring, og at psykedeliske stoffer var et værktøj eller en selvets teknologi til at tage vare på en selv og derved ændre samfundet.

Det er dog ikke ene og alene i den litterære verden, at kampen udspiller sig. En lang række demonstrationer finder sted allerede fra de tidlige 60’ere, hvor beatbevægelsen forvandler sig til eller gradvist flettes sammen med den såkaldte spirende hippiebevægelse. En demonstration som fandt sted i 1961, blev kaldt ”The Beat Riot”. Det fortsætter med talrige demonstrationer i byer og på campusser op igennem 60’erne og start-70’erne i USA som et oprør imod det konforme samfund, imod Vietnam-krigen, kapitalismen og forbrugersamfundet. Disse demonstrationer ender også i mange dramatiske sammenstød med det, der i denne sammenhæng kunne falde i kategorien den formelle sociale kontrol. På Kent-campus i Ohio er der fx flere studerende, der bliver skudt og dør. Det var således nogle stærke modkulturelle bevægelser, som også kendte musikere som Joan Baez og Bob Dylan var involverede i, og som også direkte oplevede konsekvenserne af deres virke mod normalsamfundet. I 60’erne bliver Harvard-professor i klinisk psykologi Timothy Leary helt central med sine LSD-studier. Leary kobler sig på den anerkendte forfatter Aldous Huxley og hans eksperimenter med blandt andet meskalin og andre psykedeliske stoffer til at ændre bevidstheden, som beskrevet i *Erkendelsens døre* (1954). Både beatnikkerne og disse eksperimenter med LSD flyder over i hippiebevægelsen og ungdomsoprøret i 60’erne med begivenheder som Summer of Love i 1967 og Woodstock i 1969.

I hjertet af denne beat og hippie-bevægelse – dette oprør – er der også en anvendelse af spiritualitet/religion. Der er flere eksempler på denne spiritualitet. I 1966 vises fx et af de første psykedeliske multimedieshows, hvor ”The Illumination of Buddha” bliver fremført i Village Theater, New York. På et velkendt fotografi herfra ser vi Alan Ginsberg, Timothy Leary og Ralph Metzner sidde foran en Buddhastatue (Rolandoart 1966).

Leary, Ginsberg og Metzner mener, at de oplevelser, som de fik igennem stoffer og musik, kan sammenlignes med spirituelle oplevelser, som de identificerer i Hinduisme og Buddhismen. De ser det samtidig som en måde, hvorpå de kunne befri sig fra den jødiske-/kristne kulturbaggrund. De tager New Age-spiritualitet og beslægtede religiøse strømninger til sig. Indiske guruer, som kommer til USA, er også med ved de forskellige

musikarrangementer og festivaler. New Age, som har været en fællesbetegnelse for mange forskellige strømninger, vokser frem i 60'erne og bliver stærkt koblet til musikkultur, ungdomskultur og oprørskultur. Begrebet 'New Age' kommer egentligt fra okkultisme, herunder astrologi, med tanken om en nye tidsalder, Vandbærerens tidsalder, som en ny periode, hvor menneskeheden cyklisk bevæger sig ind i en ny bevidsthedstilstand (Partridge 2018, 225–227).

De fleste forskere argumenterer for en tidsmæssig kategoriopdeling af den akademiske kategori 'New Age', så der i 60'erne og 70'erne er tale om 'New Age' i den snævrere forstand, som en periode, hvor folk selv identificerer sig med begrebet, og hvor det har stærke politiske, ideologiske koblinger, hvilket netop er denne artikels fokusperiode. Senere, fra 80'erne og frem, bliver det mere en identificerende markedsføringsterm, hvor markedet ser en stor tilgang af produkter, fx New Age-musik, vokse frem og blive en millionindustri. Det er således ikke denne senere periodes definition, som er denne artikels omdrejningspunkt, men derimod den første, som i nogen grad er blevet glemt, sammen med dens oprindelige betydning (Hammer 2016, 346–348).

Nogle af de personer, som er tæt knyttede til New Age-bevægelsen og dens spiritualitet i det hele taget, er også guruer fra Indien, såsom Maharishi Mahesh Yogi (1918–2008), som grundlagde det verdensomspændende Transcendental Meditation, TM. Maharishi blev ofte set sammen med musikere som The Beatles. Der findes derfor mange fotografier fra tiden af dem sammen (Beatlesbible, 2024). Albumcoveret til Beatles' *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (1967) inkluderer ligeledes portrætter af guruer som Swami Sri Yukteswar Giri (1865–1936), Paramahansa Yogananda (1893–1952), Shyama Charan Lahiri (1828–1895), filosofen Karl Marx (1818–1883), dybdepsykologen Carl G. Jung (1875–1961), okkultisten Aleister Crowley (1875–1947) og forfatteren Aldous Huxley (1894–1963).

Den slags fotografier og kulturobjekter dokumenterer en del af sammenhængen mellem 'New Age' religion og ungdomskultur, musikkultur og revolutionskultur. Maharishi Mahesh Yogi har også studeret, kortlagt og undersøgt mange forskellige former for både social kontrol, og hvordan man skulle kunne skabe verdensfred, som havde hans store interesse. Der foreligger store mængder af dokumenter om hans syn på disse emner. Maharishi Mahesh Yogi skriver blandt andet:

The first best choice will be to practice Transcendental Meditation to develop total brain functioning and gain peace within yourself, so that you radiate the light of peace into the atmosphere and your life is not exposed to stress and strain. The second best choice will be to establish in your country a Peace Group and contribute to build Schools, Colleges, and Universities of World Peace with groups of peace-creating experts. (Maharishi, 2024)

Altså, ændr dig selv og ændr verden igennem uddannelse. Og hvis I ikke gør det, så skriver han, at "Everyone knows what happens when the missiles fall. Do everything to create peace as quickly as possible. Don't delay. Do it today, tomorrow may not ever come" (Maharishi, 2024). For at accentuere problemstillingen i tiden skriver han lidt advarende på den måde.

Woodstock i 1969 bliver på tilsvarende måde åbnet med en åndelig tale af guru Swami Satchidananda, som ses på flere billeder fra festivalen, hvor ungdomskultur, musik og religion tydeligt smelter sammen i en social og kunstnerisk demonstration imod normalsamfundet (Integralyoga 2024).

Timothy Leary: start jeres egen religion

Leary, som nok er den mest fremtrædende person i denne bevægelse, blev ofte også kaldt LSD-guruen eller "A Hero of American Consciousness", som Ginsberg kaldte ham (Leary 1998, bagsidetekst). Han var oprindeligt professor på Harvard University, hvor han begyndte sine kliniske eksperimenter med LSD, psilocybin og andre stoffer. Der kom han hurtigt til den konklusion, at de oplevelser, som disse stoffer fremprovokerer, ændrer menneskets bevidsthed så markant, at vi kan slippe både for det forbrugersamfund, som vi har, og for krig og helvede generelt og opnå en slags fred. Han mente derfor, at disse oplevelser skulle udbredes til så mange mennesker som muligt for på den måde at skabe en markant ændring af samfundet.

Leary får stor indvirkning, skrev mange bøger, bidrog til både psykedelisk musik og film og deltog som Ginsberg som frontfigur ved mange demonstrationer for fred mod Vietnam-krigen. Han fik således hurtigt tiltrukket sig så meget opmærksomhed fra myndighedernes side, at han op gennem 60'erne bliver anholdt mindst 36 gange. Han ender også i fængsel, hvorfra han senere bryder ud med hjælp fra The Weathermen Underground Organization, en amerikansk, politisk, militant aktivistgruppe, dannet i 1969 af en fraktion fra Students for a Democratic Society. Herefter flygter han til udlandet, hvor han i perioder blandt andet opholder sig i Schweiz og flere steder i Asien. Det er således én lang kamp for Learys bevidsthedsrevolution, hvor også præsident Nixon på et tidspunkt kårer ham som den farligste mand i USA blandt andet på grund af dennes kamp mod konformiteten i form af både den uformelle og den formelle sociale kontrol (Higgs, 2006. Minutaglio og Davis 2018).

Der er således en stærk spirituel, religiøs kobling til bevægelsens grundlæggende tankegang og mål. Som allerede nævnt, så han stærke paralleller mellem LSD-oplevelser og mystiske oplevelser. Han skrev derfor bøger, hvor han sammenligner de psykedeliske oplevelser med for eksempel beskrivelser af efter-døds-stadier i *Den Tibetanske Dødebog*. Én bog gav han titlen *Psychedelic Experience: A Manual based on the Tibetan Book of the Dead* (1964). Han lavede også sammenligninger med *I Ching* og en lang række andre religiøse værker. Som Rorabaugh skriver:

For Leary, this polytheism promised to overthrow both the theology and political theory upon which Western civilization and the United States had been based. Psychedelics, as Huxley had predicted in *Island*, would lead to a new kind of universal religion, which in turn would produce a new global political, social, and economic system. (Rorabaugh 2015, 48; se også Partridge 2018, 225–287)

Leary formulerer i perioden sit velkendte mantra ”turn on, tune in, drop out”. Han forklarer,

”Turn on” meant go within to activate your neural and genetic equipment. Become sensitive to the many and various levels of consciousness and the specific triggers engaging them. Drugs were one way to accomplish this end. ”Tune in” meant interact harmoniously with the world around you – externalize, materialize, express your new internal perspectives. ”Drop out” suggested an active, selective, graceful process of detachment from involuntary or unconscious commitments. ”Drop Out” meant self-reliance, a discovery of one’s singularity, a commitment to mobility, choice, and change. Unhappily, my explanations of this sequence of personal development are often misinterpreted to mean ”Get stoned and abandon all constructive activity”. (Leary 1983, 253)

Det vil sige, ændr dig selv, ændr verden. Dette er den grundlæggende tanke bag mange af disse spirituelle oprørsretninger. Det var således grundtanken i perioden, der kan udtrykkes som det spirituelle selv, eller det jeg også ville betegne det rebelske selv. Transformation af selvet er lig med en slags frihed og et nyt samfund, en ’New Age’ i perioden. Forskere som Paul Heelas med sin forskning i moderne spiritualitet og New Age skriver ligeledes:

The great refrain, running throughout the New Age, is that we malfunction because we have been indoctrinated (...) by mainstream society and culture (...) Perfection can be found only by moving beyond the socialised self – widely known as the ‘ego’ but also as the ‘lower self’, ‘intellect’ or the ‘mind’ – thereby encountering a new realm of being. It is what we are by nature. Indeed, the most pervasive and significant aspect of the lingua franca of the New Age is that the person is, in essence, spiritual. To experience the ‘Self itself is to experience ... ‘inner spirituality’. ... The inner realm, and the inner realm alone, is held to serve as the source of authentic vitality, creativity, love, tranquillity, wisdom, power, authority and all those other qualities which are held to comprise the perfect life. (Heelas 1996, 18–19)

Som et eksperiment i relation til ovenstående danner Leary i 1967 The League of Spiritual Discovery, selvfølgelig forkortet som LSD (Partridge 2018, 252–261). I den forbindelse skriver han på interessant vis i forhold til denne artikels argument om religion som et redskab: ”Like every great religion, we seek to find the divinity within and to express this revelation in a life of glorification and the worship of God. These ancient goals we define in the metaphor of the present – turn on, tune in, drop out” (Leary, citeret i PBS-dokumentaren *Summer of Love*).

Samtidigt udgiver Leary League for Spiritual Discovery-pamfletten ”Start your own religion” på Kriya Press of the Sri Ram Ashrama, Millbrook, New York i relation til, at League for Spiritual Discovery bliver registreret som religion. Pamfletten er grundlæggende en trin for trin guide til, hvordan man kan begynde sin egen religion, hvilket formentlig udsprang af, at han ikke synes, at hans egen sammenslutning kunne huse flere personer – derved en opfordring til, at folk selv gik i gang (Leary 1967). Et andet vigtigt

element er også, at han måske kunne opnå beskyttelse under den amerikanske forfatnings 'First Amendment' om religionsfrihed (Partridge 2018, 256).

Under formål beskriver guiden, hvordan vi alle er født perfekte, men at vi bliver født ind i uperfekte samfundssystemer "[i]n the Garden of Eden each human being is born perfect. (...) But each baby although born perfect immediately finds himself in an imperfect, artificial, disharmonious social system which systematically robs him of his divinity" (Leary 1967, 1).

Hurtigt bliver vi fanget i disse systemer, som fordrer gentagelse af de samme rutineprægede handlinger, der gør os til robotter eller ubevidste slaver. Livet kan dog ikke tages til fange og må fødes på ny, ved egen kraft. Det første, som det sidste stadie i en evig vekselvirkning, må da bestå af det, Leary velkendt kalder 'drop-out'. Det at droppe ud betyder i Learys sammenhæng, at man afkobler sig samfundet eller det, han kalder den konforme TV-virkelighed "DROP-OUT – detach yourself from the external social drama which is as dehydrated as TV" (Leary 1967, 2, 4). Rent bogstaveligt lægges der i guiden op til en fuldstændig afkobling ved enten at droppe ud af skolen, at sige sit job op og ved ikke på nogen måde at deltage. Dette inkluderer også, at man fx ikke bør stemme eller deltage politisk, fordi man så stadig er fange eller fanget ind af systemet.

Det næste stadie, 'turn-on', består både i at finde et sakramente, som kan føre en tilbage til guds tempel, som er ens egen krop og i at udvide sit sind, fx ved hjælp af psykedeliske stoffer som LSD (Leary 1967, 2–3). LSD skal dog betragtes som noget helligt, og dette stadie skal ikke ses som en mulighed for blot at nyde, men som et religiøst kald (Leary 1967, 3). Leary understreger, at dette virker truende på det etablerede samfund, og at samfundet vil gøre alt for at gøre det umuligt og ulovligt (Leary 1967, 4).

Derefter bør man 'tune-in', som egentlig er en tilbagevenden til samfundet, hvor man lader de nye erkendelser skabe forandringer. Alle små forandringer vil skabe indvirkninger, såsom måden at bevæge sig på, den psykedeliske kunst, musik, dans, etc. (Leary 1967, 4). Der er således ikke kun tale om transcens og de psykedeliske bevidsthedstilstande, men om at være i verden. I forlængelse af Foucaults tanker om selvets teknologier, så kan hele teksten "start jeres egen religion" ses som en praksisorienteret guide til selvforvandling. En selvforvandling der kan bruges til at ændre sig selv for at ændre verden. Intet må dog gøres til rutine, så det at droppe ud er en fortsat proces (Leary 1967, 4). I det hele taget bør denne rytme med 'drop out, tune on, turn in' skabe grobund for, at man starter sin egen religion, en klan (Leary 1967, 5). Den mindre gruppe, klanen, kulten af ens nærmeste, er kernen i det religiøse liv, og den vil uden tvivl møde modstand fra omverdenen, men er samtidig redskabet til at ændre denne.

The directors of the TV studio do not want you to live a religious life. They will apply pressure (including prison) to keep you in their game. Your own mind, which has been corrupted and neurologically damaged by years of education in fake-prop TV-studio games, will also keep you trapped in the game. (Leary 1967, 5)

Her er det tydeligt, hvordan Leary lægger vægt på, hvordan det religiøse liv står i revolutionær kontrast til samfundet, og hvordan han oplever, at både den formelle og den uformelle sociale kontrol skaber et pres på individet, som individet dog ved at starte sin egen religion kan modstå. Religion er således en selvets teknologi, der aktivt kan anvendes af individer til at modstå og ændre samfundets pres. Ideen med teksten er således ikke kun opnåelse af transcendens, men også samfundsforandring. I forhold til revolution og kamp lægger Leary dog vægt på, at al konflikt med omverdenen bør undgås. "Avoid conflict with the establishment" fordi ellers bliver man blot en del af spillet (Leary 1967, 6). Start noget, som er noget andet, som så vil påvirke verden.

Det er således tydeligt, at pamfletten lægger op til, at individet helt uafhængigt af samfundets autoriteter skal kunne begynde sin egen religion, og at religion her anses for at være et redskab til at tage vare på sig selv og befri sig selv fra den konforme virkelighed, som frarøver individet sand bevidsthed og frihed med sine rutineprægede adfærdsmønstre, strukturer og pseudo "TV"-virkelighed (Leary 1967, 3-4). Det hellige, sakramentet, om det så er LSD eller andet, er det transformative virkemiddel til selvforandringen, der skal kunne skabe en afprogrammering fra de vante normer. Når dette stadie er gennemført, så kan individet vende tilbage til samfundet, dog ikke deltage på samme måde som før, men udtrykke sig selv på en fundamentalt anden måde ved at have andre værdier, adfærdsformer, tøj, hår, musik og kunst (Leary 1967, 4).

Netop på denne måde er der en sammensmeltning af religion, musik, kunst og modkultur i tiden i et forsøg på at undslippe den oplevede negative, konforme sociale kontrol og at ændre verden.

Konklusion

Denne artikels hovedanliggende har været at undersøge facetter af forholdet mellem religion og social kontrol i form af oplevet konformitet perioden 1950'erne–1960'erne i USA med særligt henblik på Timothy Leary og den bredere modkulturelle bevægelse, som han var frontløber for. Det primære argument er således, at religion blev brugt i tiden som en selvets teknologi til at tage vare på sig selv og ændre samfundets negative, oplevede sociale kontrol ved at ændre sig selv. Det var ikke kun et spørgsmål om mystiske oplevelser og transcendens. Jeg har i denne forbindelse vist, hvordan beat-forfattere og guruer som Maharishi og andre forbundet med New Age-orienteret religion forholdt sig kritiske til samfundstendenserne i tiden, herunder forbrugerisme og krig. De forsøgte at udfordre *status quo*, krig og at skabe større frihed fra både den formelle og den uformelle sociale kontrol ved at finde nye måder at leve på, at eksperimentere med psykedeliske stoffer og at demonstrere.

Religion blev i særdeleshed fremhævet af Timothy Leary som et selvets værktøj med både hans pamflet og guide til at starte sin egen religion, som helt konkret formidler, at individet er frit stillet til at stifte en religion, og at netop det hellige er vigtigt, da det kan forstærke individet og er noget, der ligger uden for det falske TV-samfund. Religion,

ungdomskultur, musik og aktivisme blev således på denne måde aktivt sammenvævet på nye måder, der vidner om, at religion har været anvendt som et frihedsskabende værktøj for nogle mennesker. Artiklen peger således både på, at denne facet, denne kobling af individuel agens og religion har været en del af 1950erne-1960ernes modkultur, og at der teoretisk bør tages højde for, at mennesker i forskellige tider anvender og indgår i religion på et utal af måder. Religion kan således både være individuel og kollektiv, og religion kan både anses som frihedsberøvende og opleves frihedsbefordrende.

Tim Rudbøg er lektor i religionsvidenskab ved Københavns Universitet. Han har for nylig udgivet Esotericism and Deviance (Brill, 2023) i samarbejde med Manon Hedenborg White. E-mail: timrudboeg@hum.ku.dk.

Litteratur

- Beatlesbible. 2008. "Maharishi Mahesh Yogi." <https://www.beatlesbible.com/people/maharishi-mahesh-yogi/> (besøgt 22. februar, 2024).
- Berger, Peter L. 1990. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Open Road Integrated Media, Inc.
- Foucault, Michel. et al. 1988. *Technologies of the self: a seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Fromm, Eric. 1955 [1941]. *The Fear of Freedom*. Routledge & Kegan Paul.
- Ginsberg, Allen. 2017 [1956]. *Howl and other poems*. City Light Books.
- Hammer, Olav. 2016. "The New Age," i *The Cambridge Handbook of Western Mysticism and Esotericism*, red. Alexander Magee, 344–356. Cambridge University Press.
- Heelas, Paul. 1996. *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Blackwell.
- Heelas, Paul, et al. 2021. *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Blackwell Publishing.
- Higgs, John. 2006. *I Have America Surrounded: The Life of Timothy Leary*. Frida Books.
- Hume, David. 2017 [1779]. *Dialogues Concerning Natural Religion*. Jonathan Bennett. https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1779_1.pdf.
- Integralyoga. 2024. <https://integralyoga.org/da/founder/woodstock-swami-satchidananda-2/?lang=zh-hant> (besøgt 22. februar, 2024).
- Kant, Immanuel. 2017 [1784]. "Besvarelse af Spørgsmålet: Hvad er Oplysning?," i *Oplysning, Historie, Fremskridt*, red. Morten H. Jeppsen et al., 64–75. Forlaget Slagmark.
- Lardas, John. 2001. *The Bop Apocalypse: The Religious Visions of Kerouac, Ginsberg, and Burroughs*. University of Illinois Press.
- Leary, Timothy 1983. *Flashbacks*. Jeremy P. Tarcher, Inc.
- Leary, Timothy. 1967. "Start your own religion." League for Spiritual Discovery. Kriya Press of the Sri Ram Ashrama.
- Leary, Timothy. 1998. *The Politics of Ecstasy*. Ronin Publishing.
- Maharishi Mahesh Yogi. 2024. "Maharishi World Peace Movement." <https://peace-movement.net/introduction-2> (besøgt 22. februar, 2024).

- Marsden, George. 2014. *The Twilight of the American Enlightenment: The 1950s and the Crisis of Liberal Belief*. Basic Books.
- Minutaglio, Bill og Davis, Steven L. 2018. *The Most Dangerous Man in America: Timothy Leary, Richard Nixon and the Hunt for the Fugitive King of LSD*. Twelve.
- Opstrup, Kasper. 2017. *The Way Out: Invisible Insurrections and Radical Imaginaries in the UK Underground 1961–1991*. Minor Compositions.
- Summer of Love*. 2018. PBS dokumentar. <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/films/summer-of-love/>.
- Vejar, Cynthia. 2018. "Informal and Formal Social Control," i *Principles of Sociology: Societal Issues and Behavior*, red. Kimberly Ortiz-Hartman, 88–94. Salem Press.
- Nietzsche, Friedrich. 2007 [1887]. *On the Genealogy of Morality*. Red. Keith Ansell-Pearson og oversat af Carol Diethe. Cambridge University Press.
- Pals, Daniel. L. 1996. *Seven Theories of Religion*. Oxford University Press.
- Partridge, Christopher. 2018. *High Culture: Drugs, Mysticism, & The Pursuit of Transcendence in the Modern World*. Oxford University Press.
- Roberts, Tyler. 2013. *Encountering Religion: Responsibility and Criticism after Secularism*. Columbia University Press.
- Rolando Art. 1966. "The Illumination of the Buddha." <https://www.rolandoart.work/mixed-mediathe-illumination-of-buddha> (besøgt 22. Februar 2024).
- Rorabaugh, W. J. 2015. *American Hippies*. Cambridge University Press.
- Roszak, Theodore. 1970 [1968]. *The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society & Its Youthful Opposition*. Faber and Faber.